

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ НА ПЕРЕТИНІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТА УНІВЕРСАЛЬНОГО: ПРОЕКТ КАРЛА ЯСПЕРСА

Статтю присвячено аналізу основних положень історико-філософської концепції Карла Ясперса, одного з найвидатніших мислителів ХХ ст.

Ключові слова: Карл Ясперс, філософія, історія філософії, великі філософи, екзистенція, екзистенціалізм.

Попри те, що в останнє десятиліття спостерігаємо певні спроби осмислення історико-філософської спадщини Карла Ясперса (1883–1969), передусім її теоретико-методологічного аспекту (див., напр.: [1–3; 5–6]), брак систематичного вивчення доробку видатного німецького мислителя у царині історії філософії та фахових перекладів значної частини його творів і досі стоїть на заваді адекватної оцінки його внеску у розвиток історико-філософської науки.

У світлі сучасних тенденцій розвитку історико-філософської науки, зокрема вітчизняної, яка намагається позбутися «спадщини» радянської історії філософії, вкоріненої у гегелівській методології з її нівелюванням ролі особистості в історико-філософському процесі, особливий інтерес становить спроба поєднати індивідуальне та універсальне, увиразнена в історико-філософській концепції К. Ясперса. Актуальність і значущість цього аспекту творчості мислителя, з одного боку, і вкрай недостатня увага до нього в українській дослідницькій літературі, з іншого, зумовлює необхідність спеціальної реконструкції Ясперсового розуміння співвідношення індивідуального та універсального в контексті історико-філософського пізнання. Здійснення такої реконструкції і постане предметом цієї розвідки.

Цілісний погляд на філософське становлення К. Ясперса дає змогу помітити, що його зацікавлення історією філософії тісно пов'язане з першими самостійними спробами осмислення феноменів філософії та філософування вже у психологічний період творчості.

Аналізуючи генезу історико-філософських студій К. Ясперса, не можна оминати увагою одну з його ранніх праць – «Психологію світоглядів» (*“Psychologie der Weltanschauungen”*, 1919), у якій знаходимо низку концептів, значущих для його подальшої творчості, – зокрема, поняття *межі (Grenze)*, *граничної ситуації (Grenzsituation)* та *екзистенційної комунікації*. Крім цих концептуальних елементів Ясперсової філосо-

фії, у «Психології світоглядів» увиразнено й деякі характерні методологічні настанови, згодом розгорнуті в історико-філософських творах мислителя. Йдеться, серед іншого, про настанову принципової відкритості дослідження, усвідомлення неможливості цілковито завершеної системи та безпідставності дослідницьких претензій на абсолютність й універсальність.

У психологічний період Ясперс здійснює перші спроби осмислення тих чи тих значущих філософських постатей та їхнього значення для історії філософії. Зокрема, у праці «Психологія світоглядів» віднаходимо зародки його майбутньої концепції «великих філософів», тих «вельтів думки», чії тексти, закарбовані у ціле історії, здатні надати дослідникові «глибину і розмах унаочнення» [9, с. 20].

Уже тоді Ясперс пропонує первинну класифікацію «профетичних вчителів», тобто тих, «котрі своїми вченнями впливали на людей»: а) філософи-практики – епікурейці та стоїки; б) творці всеохопних систем, які «всьому дають своє місце», – Аристотель, Тома Аквінський, Гегель; в) філософи, які радше привертають увагу, породжують неспокій, залучають до комунікації, аніж навчають, – Сократ, Кант, К'єркегор, Ніцше [9, с. 347]. Запропонована Ясперсом градація «профетичних учителів» згодом ляже в основу принципово «ахронологічної» та «асистемної» класифікації «великих філософів».

Перша власне філософська праця К. Ясперса – видана у трьох книгах «Філософія» (*“Philosophie”*, 1932), центральною темою якої стала актуальна природа філософії та виміри, у яких вона існує, зокрема і її історія.

У першій книзі цієї фундаментальної праці («Філософія. Філософське орієнтування у світі») К. Ясперс звертає увагу на історичний характер філософування кінцевої екзистенції, адже філософування «не може починати спочатку; оскільки для нас воно є неповторною внутрішньо єдиною реалізацією людського буття, яка бере по-

чаток ще у греків» [12, с. 312]. Водночас філософ формулює й засадничу настанову своїх подальших історико-філософських досліджень, принципову єдність індивідуального та універсального, реалізацію одвічної та єдиної філософії, *philosophia perennis* [12, с. 313].

Вирішальне значення для осмислення історико-філософської спадщини К. Ясперса мало видання у 1982 р. його рукописів під назвою «Всесвітня історія філософії. Вступ» (*Weltgeschichte der Philosophie: Einleitung*). До того часу джерелом для реконструкції історико-філософської концепції мислителя були дослідження, присвячені Ніцше (*Nietzsche*, 1936), Декарту (*Descartes*, 1937), Шеллінгу (*Schelling*, 1955), та перший том праці «Великі філософи» (*Die grossen Philosophen*), опублікований у 1957 р. Видання Ясперсових рукописів з історії філософії переконливо увиразнило той факт, що концепція «великих філософів» – це не випадковий чи побічний сюжет творчості мислителя, а необхідна складова цілісної та ретельно продуманої історико-філософської концепції.

Найвиразнішою особливістю історико-філософських студій К. Ясперса є їх особистісно зорієнтований підхід. Як зазначає дослідник Ясперсових рукописів Ганс Занер (Hans Saner), поряд із такими аспектами історії філософії, як хронологічний (який охоплює історичну послідовність філософських учень), змістовний (фокусує розгортання філософських ідей, систем і проблем), генетичний (акцентує увагу на глибинному взаємозв'язку філософії із міфом, релігією, літературою, мовою, мистецтвом і наукою), практичний (стосується втілення філософських ідей за тих чи тих історичних умов), динамічний (розглядає протистояння та взаємовпливи філософських учень), К. Ясперс наголошує необхідність розгляду історії філософії як історії філософських особистостей, історії первинної екзистенційної актуальності філософії в унікальних особистісних вимірах. Лише та історія філософії, яка охоплює всі виміри, є по-справжньому філософською, такою, що розкриває як усезагальні умови буття, так і передумови буття особистості та філософування. Така цілісна концепція історії філософії, як зазначає Г. Занер, знайшла своє відображення у більш ніж 20 000 сторінок Ясперсових рукописів. Однак лише історія великих філософів виявилася предметом його спеціального дослідження [21, с. 78–79].

Цей факт не випадковий: акцентування уваги К. Ясперса на особистісному вимірі історії філософії зумовлене його розумінням феномену філософування як способу самореалізації особистостей, які живуть мислячи. З огляду на таке розуміння будь-яка історико-філософська реконструкція, відірвана від особистості філософа,

постає неповною і схематичною. Відособлена, «чиста» думка, зауважує К. Ясперс, може бути цікавою тільки у спеціально-науковому плані, тільки як «інструмент». Проте з філософської точки зору, стикаючись з людською думкою, ми вступаємо в комунікацію з людською екзистенцією, з особистістю, що філософує [8, с. 185].

Переконаність К. Ясперса у необхідності осмислення філософії та її історії через призму філософування як особистісного феномену ґрунтується на визнанні основними джерелами філософії подиву, сумніву й усвідомлення неспроможності людини відповісти на запитання, хто вона є. У всіх трьох випадках очевидно, що філософія починається з особистості та її унікального досвіду [18, с. 21].

Будь-яке філософування як неперервний процес, що увиразнює відкритість і незавершеність філософії, здійснюється, на переконання німецького мислителя, в історії. Філософія розгортає себе в історичних зразках філософування, яке становить спосіб увиразнення особистісного буття людини. Саме в історії об'єктивний аспект філософії, який К. Ясперс позначає поняттям *philosophia perennis*, оприявнюється у конкретному філософуванні екзистенції: «Пізнаючи саму себе, прояснюючи та висловлюючи свою сутність, філософія у такий спосіб пізнає і те, що дотепер було філософією» [8, с. 94–95]. Отже, осмислюючи саму себе, філософія задає початок історії філософії, осягає себе в історії. Проте, зауважує К. Ясперс, свідоме філософування не завершується лише осмисленням історії філософії. Воно осмислює і свої витoki, звертаючись не тільки до *історії філософії*, а й до *історії історії філософії*, адже уявлення суб'єкта філософування про історію філософії також постійно розвивається [8, с. 95].

Карл Ясперс розрізняє три підходи до історії філософії.

Перший підхід, що передбачає базове осмислення фактів історії філософії, він характеризує тезою: «Я знаю філософію як минуле» [8, с. 97]. Цей підхід або рівень дослідження спрямований на осягнення реалій історії філософії, їх фактологічне знання, а не на пошуки абсолютної істини. Досліджуючи історію як минуле, ми намагаємося пізнати дійсність, але не проникаємо у її суть, залишаємося немовби осторонь, – не змінюючи те, що ми досліджуємо, і не змінюючи себе.

Другий підхід К. Ясперс узагальнює у такому формулюванні: «Я філософую, перебуваючи у думці минулого, про те, що стосується теперішнього» [8, с. 97]. Трансформація істини минулого в істину теперішнього є, у його розумінні, центральним принципом філософської історії філософії, «на відміну від *історіографії*, яка хоче лише знати, що було (*was war*): знати, як вчен-

ня, як проблему, як систему» [12, с. 314]. У цьому підході закарбовано й вихідну настанову філософування – мислити у зв'язку з минулим, із традицією, адже у «філософії субстанційно міститься її історія» [12, с. 311].

Нарешті, третій підхід до історії філософії К. Ясперс характеризує як пошук одвічної універсальної *philosophia perennis* в історичному бутті філософії [8, с. 96]. Такий підхід передбачає досягнення глибинного змісту філософування. Саме на цьому рівні схоплюється єдність історії філософії, яка водночас постає універсальним філософським «баченням», або філософською істиною.

З точки зору К. Ясперса, філософія має об'єктивне значення в тому розумінні, що вона розкриває питання, які визначають смисл буття кожної людини. Проте філософ нічого не винаходить, він віднаходить; адже загальнозначущі питання постають в історії філософії знову і знову, однак щоразу вони знаходять інші відповіді. Саме тому, наголошує мислитель, віднайдення філософської істини не є повторенням. Філософськи самобутне кожне мислення, яке по-новому переосмислює буття. Таким чином, історія постає справжнім полем реалізації філософії.

Отже, як бачимо, зміст і значення філософії, за Ясперсом, увиразнюється тільки в її історії. Однак досягнення історії філософії як цілого передбачає урахування кожного окремого філософування, яке здійснюється у певній ситуації [16, с. 24]. Історія філософії, у розумінні мислителя, є процесом актуалізації *philosophia perennis* у конкретних особистостях та їхніх особистих досвідах філософування. Хоча історія філософії не знає прикладів цілковитої актуалізації *philosophia perennis*, кожна особистість, яка філософує, долучається до творення філософської істини як цілісності. Отже, історія філософії, на думку К. Ясперса, є не безумовним авторитетом, що регламентує сучасне філософське мислення, чи еталоном, на який слід рівнятися, а тим спільним полем філософування, в якому увиразнюється філософська істина [16, с. 24–25].

У цьому сенсі філософування слід розглядати не як застиглу форму, а як процес розмови, в якому філософія щоразу по-новому віднаходить істину. Особистісна філософська творчість, на переконання К. Ясперса, виявляється й інтерпретується через комунікацію з «іншими екзистенціями», залученими до філософської традиції, через діалог із мислителями минулого. Екзистенція, що філософує, спроможна дійти цілковитого самоусвідомлення лише тоді, коли вона стикається з іншою реальністю, з іншою екзистенцією. Адже філософську істину, на думку К. Ясперса, не можна «схопити» як щось відокремлене та унікальне: вона пізнається лише у комунікації [20, с. 137]. Аби стати повноцінним

учасником цієї комунікації, історик філософії сам повинен бути філософом, а історія філософії (якщо не має наміру перетворюватися на історичну хронологію) – філософією.

Сам процес філософування розгортається через осмислення власної залученості до історії, через віднайдення себе у віддзеркаленні минулого. Таке віднайдення відбувається тільки через комунікацію з «великими особистостями». Це переконання К. Ясперса покладено в основу його концепції «великих філософів», яку варто розглянути докладніше.

Поняття «великі філософи» – одне з ключових в історико-філософській концепції К. Ясперса, яка ґрунтується на розумінні філософії як такого універсального, що реалізується тільки через індивідуальне, одиничне. Саме тому основу історико-філософських екскурсів мислителя становить особистість, яка філософує.

На перший погляд, такий підхід до філософії суперечить її прагненню до об'єктивної істини та її байдужості до емпіричних індивідів. Але, зазначає К. Ясперс, на відміну від емпіричних індивідів, буття яких підпорядковане реалізації власних інтересів, задоволенню власних потреб, «великі особистості» – це ті, хто увиразнює об'єктивність істини в історичній конкретності та веде за собою інших, спрямовуючи їх до універсального [8, с. 186]. Адже філософська істина закарбована не в абстракціях чи раціональних схемах: вона стає чіткою, глибокою і зрозумілою лише у своїх історичних проявах, у постатях «великих мислителів» [17, с. 71].

Велич, у розумінні К. Ясперса, є тією універсальністю, яка виявляється через неповторність історичної постаті. Проте велич не може бути всезагальним, яке розчиняється у світі. Вона «промовляє» через особистість тоді, коли власне особистість набуває об'єктивного значення [17, с. 29].

К. Ясперс особливо наголошує на винятковому статусі філософа у системі культури. В особистості філософа, його індивідуальності відображено сутнісні особливості його часу та духовної культури: «Філософ – серце в житті часу, але не лише це, – він спроможний бути вираженням часу, спроможний поставити перед ним дзеркало та, відображаючи час, духовно визначити його» [11, с. 556].

Ясперсова історія філософії, представлена «великими постатями», не є галереєю випадкових портретів. Формування когорти «великих філософів», які творять усесвітню історію філософії, відбувається за чітко сформульованими критеріями. По-перше, до складу «великих» потрапляють тільки ті з філософів, творчість яких, належачи до певного історичного часу, за своїм значенням виходить за межі часу і, зберігаючи історичне місце, є позаісторичною. По-друге,

«великих філософів» вирізняє оригінальність, спроможність зумовити «стрибок» в історії філософії. По-третє, «великим філософам» притаманні незаангажованість, душевний неспокій, постійний пошук і відкритість на шляху до істини [17, с. 38–41].

Зрозуміло, стверджує К. Ясперс, що зазначені критерії не вичерпні і довершені. В історії взагалі не існує тієї «єдино правильної» точки, від якої варто відштовхуватися. Однозначне, строге визначення шерехи «великих філософів» перетворило б останніх тільки на зразки для наслідування, нівелюючи творчий характер діалогу з ними [8, с. 144].

Разом із тим К. Ясперс визначає кілька основних груп «великих особистостей», чия велич, з філософської точки зору, безсумнівна. До першої групи належать особистості, які мали особливий вплив на історичний розвиток людства: Сократ, Будда, Конфуцій, Ісус Христос. Попри те, що більшість із них не вважають власне філософами, їхній внесок до саморозуміння людства, наголошує К. Ясперс, заклав підвалини філософського мислення [17, с. 46].

До другої групи К. Ясперс зараховує тих «великих особистостей», яких беззаперечно ідентифікують як філософів. Ця група, своєю чергою, містить кілька підгруп. До першої з них належать мислителі, творчість яких становить завершення і водночас початок певних філософських традицій, створює безмежне поле для інтерпретацій, а отже, повсякчасно потребує нового розуміння (цю підгрупу представлено іменами Платона, Августина та Канта). До складу іншої підгрупи «великих філософів» К. Ясперс зараховує визначних систематиків, які вплинули на формування образу світу і стали фундаторами потужних філософських шкіл (ідеться про Аристотеля, Тому Аквінського, Гегеля). Окрему підгрупу утворюють визначні метафізики: Плотин, Микола Кузанський, Спіноза, Шеллінг. Нарешті, ще одну підгрупу представлено іменами тих, чий постійний пошук, сумнів і розчарування особливо яскраво увиразнили фундаментальні настанови філософування (софісти, Декарт, К'єркегор, Ніцше) [17, с. 46–47].

До третьої групи «великих особистостей» К. Ясперс зараховує тих мислителів, які впроваджували філософський підхід у літературі, науці, мистецтві, викладанні філософії, реалізуючи тим самим основні завдання філософії поза її межами [17, с. 47–48]. За Ясперсом, в історії філософії мають значення не лише ті, хто створював нові ідеї, відкривав нові змісти, а й ті, хто поєднував філософську творчість із життєвою реалізацією філософських настанов: Марк Аврелій, Боецій, Цицерон, Джордано Бруно [8, с. 192].

Запропонована класифікація «великих філософів» ґрунтується на переконанні К. Ясперса в тому, що для того, аби пізнати історію філософії у її цілісності, варто вивчати не тільки предметну структуру філософських учень, упорядкованих відповідно до тих питань і відповідей, які вони дають, не лише історичну структуру історії філософії, увиразнену у хронологічній послідовності вчень, а й багатоманіття особистісних структур історико-філософського процесу [17, с. 50]. Ясперсова класифікація не дотримується хронологічного принципу, адже поняття поступу, в розумінні мислителя, не стосується ані філософії, ані її історії. Якщо у царині спеціальних наук досягнення минулого є лише сходинками, що долаються наступними щаблями їх розвитку, то у царині філософії ми завжди повертаємося, по суті, до одних і тих самих питань, причому не можемо стверджувати, що філософія, приміром, ХХ ст. спромоглася надати на них переконливіші відповіді, ніж, скажімо, антична філософія [18, с. 9–10].

Як стверджує Ганна Арентс, такий ахронологічний підхід К. Ясперса до історії філософії спричинений принциповою вимогою відкритості до комунікації будь-якого філософування. Саме у процесі комунікації сучасних мислителів із філософами минулого філософські ідеї втрачають своє історично визначене місце, перебуваючи у такій ахронологічній реальності, де всі стають сучасниками [13, с. 542]. Через індивідуальні образи «великих філософів», за Ясперсом, оприявнюється позаісторична *philosophia perennis* і водночас через універсальність останньої увиразнюється безумовна цінність індивідуального і неповторного одиничного.

На переконання К. Ясперса, філософія – це не тільки пізнання, а й певний екзистенційний імпульс, який скеровує діяльність особистості. У філософії, таким чином, поєднуються розуміння й оцінка, пізнання та воління, аналіз і вибір, прояснення буття (*Daseinserhellung*) та прагнення до його формування (*Daseinsprägung*). Саме тому, зазначає К. Ясперс, специфічна верифікація філософського мислення полягає у виявленні в ньому життєвих імпульсів. Інтерес до особистісних аспектів філософування зароджується у процесі аналізу сутнісних характеристик філософії, а аналіз «великих постатей» є не просто біографістикою, а осмисленням суті самої філософії [8, с. 191]. Як зауважує К. Ясперс, єдність мислення та життя особистості, яка філософує, – це не узгодження її переконань чи вчення із життєвими вчинками, а певне екзистенційне відношення, яким є філософування [8, с. 192].

Як бачимо, Ясперсова концепція «великих філософів» ілюструє його розуміння філософії як такого типу духовної діяльності, що розгорта-

ється на перетині індивідуального й універсального. У межах цього підходу індивідуальна особистісна думка постає історичним проявом філософської істини, *philosophia perennis*. Тому справжнім філософуванням має бути філософування в історії та комунікація з «великими постатями» минулого. Знання історії філософії та діалог з «великими філософами» торують шлях до самовизначення сучасної особистості й формування її екзистенції, а це, на думку Ясперса, становить справжнє завдання філософії.

Мислитель переконаний: особистісний характер філософування зумовлює й особливу роль особистісного чинника в історико-філософських дослідженнях. Особистість історика філософії видається К. Ясперсу не менш значущою, ніж особистість філософа, творчість якого постає предметом дослідження. Адже у своїх студіях історик філософії здійснює комунікацію з філософами минулого; «опитуючи» їх, він позиціонує себе. Всупереч наївному погляду на історію філософії, згідно з яким для розуміння філософського тексту достатньо володіння мовою оригіналу, К. Ясперс наголошує: лише той дослідник, котрий має власний досвід філософування і володіє тим рівнем філософського мислення, що дає змогу «опитувати» «великих філософів» минулого, здатен зрозуміти значення філософських текстів, які виражають екзистенційно чужу для нього позицію. У цьому сенсі, слушно зауважує К. Ясперс, історико-філософське дослідження завжди є *співмисленням*, поєднанням раціонального осягнення й інтуїтивного споглядання [8, с. 140]. Тільки у процесі філософування можна осмислити все багатоманіття історичних форм філософських учень і відкрити справжні джерела філософії [8, с. 139]. Лише філософське *співмислення* може розкрити дослідникові значення того чи іншого філософського тексту. Результат такого співмислення залежить від особистості дослідника, його екзистенційного досвіду межових ситуацій, а також від духовної ситуації часу, в якому він перебуває.

У К. Ясперса не породжує сумніву той факт, що філософський світогляд дослідника неунікно впливає на його бачення історії філософії, оскільки передбачає наявність осмислених відповідей на запитання: «Який вигляд повинна мати історія філософії в певній духовній ситуації?», «Як нам треба розуміти наше філософування в контексті попередніх філософувань?», «Яким чином ми пізнаємо в нашому філософуванні попередні філософування?» [8, с. 145]. Це не означає, однак, що, осмислюючи історико-філософський матеріал, дослідник має нав'язувати йому ті сенси, що є значущими для історичної ситуації його доби, шукати в ньому виправдання й обґрунтування власних міркувань або оцінювати його з певної філософської позиції (*Standpunkt*).

Філософське осмислення й розуміння історії філософії передбачає універсальну відкритість до всіх позицій. Як зазначає мислитель, «будь-яка філософія... доступна тільки з неї самої, зсередини: в неї можна проникнути, але не охопити поглядом» [8, с. 143]. Тож він не припиняє наголошувати: для вивчення історії філософії необхідно володіти певним філософським рівнем (*Niveau*) та бути готовим постійно його підвищувати, аби мати змогу глибше осягати значення історико-філософського матеріалу [8, с. 141–142].

Філософування в історії має усвідомлювати всю безмежність історичного матеріалу, адже, на думку К. Ясперса, лише універсальність історії не спотворює справжнього значення філософування [8, с. 125–126]. Універсальність історії означає готовність і здатність до комунікації, що реалізується в історико-філософському дослідженні через порівняння, розуміння, полеміку й універсально-історичну участь [8, с. 128–131], які є головними шаблями занурення в історико-філософський матеріал. Лише здійснюючи таке занурення, історик може перетворитися на філософа, котрий веде діалог з «великими посталями» минулого.

Саме діалогічний аспект історії філософії видається К. Ясперсу особливо значущим, адже можливість комунікації з «великими філософами» минулого свідчить про дійсність, актуальність того чи того філософського вчення. Таким чином, ті чи інші філософські ідеї не перетворюються на мертві «музейні експонати», а стають частиною нашого сучасного життя.

Хоча філософування в контексті історії повинно мати універсальний характер, воно, на переконання К. Ясперса, потребує також «наочності» (*anschaulich*), тобто мусить розкриватися в одиничному, фактографічному матеріалі [8, с. 133]. Вивчення останнього вимагає застосування адекватних методів. Приміром, дослідження особистісних аспектів філософування в історії, на думку Ясперса, не може здійснюватися лише за допомогою психологічного чи соціологічного методів, адже значення особистості філософа не вимірюється кількісними показниками. Абсолютизація соціологічних і психологічних методів дослідження затуляє справжнє, людське обличчя конкретної особистості [17, с. 31]. Аби зрозуміти будь-яку філософську систему, історик філософії має заглиблюватися в духовну ситуацію часу й умови існування досліджуваного філософа. Адже на процес філософування, наголошує К. Ясперс, впливає все, з чим стикається мислитель, усі деталі, усі предмети та речі, які його оточують, кожна зустріч, кожна розмова; тому історичне знання деталей є матеріалом для порівняння та умовою для розуміння справжнього змісту, смислу, мотивів чужого мислення [8, с. 133]. Робота із конкретним історичним матері-

алом, переконаний К. Ясперс, здатна наблизити філософа-дослідника до схоплення вічного, абсолютного, оскільки *philosophia perennis* може пізнаватися лише через історичні явища, а не в абстрактному вигляді.

Висловлюючи це переконання, К. Ясперс виходить із того, що конкретне та визначене розуміння філософії реалізується у полі предметності фактичного, через яке оприявнюється універсальне й об'єктивне. Той чи той вияв філософування, що є предметом історико-філософського дослідження, зафіксований у певному історичному матеріалі: текстах, цитатах, переказах, свідченнях послідовників, епістолярії тощо. Комунікація з минулим відбувається через вивчення цього матеріалу. Для історика філософії такий матеріал не мертвий: він є полем безмежних можливостей для інтерпретації [8, с. 147]. Проте робота з фактографічним матеріалом, зазначає К. Ясперс, має бути критичною: по-перше, факти підлягають перевірці; по-друге, їх аналіз повинен стосуватися не тільки безпосереднього, а й прихованого змісту [8, с. 147].

Аби осмислити та зрозуміти творчість певного філософа, наголошує К. Ясперс, слід сприймати його філософування в рамках процесу, який водночас є систематичним і біографічним. Особливість людини полягає в тому, зауважує він, що найглибша та найбільш детально розроблена система поглядів неминуче виявлена у часовій формі. Остання може бути природною та релевантною думці, але може й «замилуватися» біографічними моментами, які вносять деякі відхилення в емпіричну дійсність філософа [10, с. 76].

У будь-якому разі, стверджує К. Ясперс, мислитель мусить дотримуватися балансу між біографічним і систематичним аспектами дослідження. Порушення балансу може призводити до перетворення історії філософії на такий собі «життєвий епос» або, навпаки, царину абстрактних і позачасових істин [10, с. 77]. Тільки узгодженість біографічного і систематичного підходів спроможна прояснити цілісний зміст творчості того чи того мислителя.

Це своє переконання К. Ясперс увиразнює на прикладі дослідження філософії Ф. Ніцше. Систематичний підхід передбачає «збирання» його ідей у певну цілісність мисленнєвих зв'язків, оминаючи увагою хронологічну послідовність їх виникнення. Натомість біографічний підхід змушує до аналізу цих ідей у їхній «часовій формі» як факту життя мислителя [10, с. 75]. У першому випадку аналіз творчості Ясперса ґрунтується на пошуку місця кожної думки у позачасовому системному цілому, у другому – керівним принципом для розгляду творчості Ніцше постає аналіз подій його життя, інтелектуальної діяльності та перебігу хвороби. Але цілісний підхід до творчості мислителя потребує поєднання обох підхо-

дів, адже «кожна ідея Ніцше є зрозумілою, поперше, тією мірою, наскільки відомі предметні зв'язки її модифікацій, протиріч і можливостей розвитку; але, по-друге, вона може бути зрозумілою цілковито тільки з урахуванням тієї миті, в яку постала: читаючи, завжди необхідно знати, коли було написано те, що читаєш» [10, с. 75].

Торкаючись проблеми викладу філософських учень минулого, К. Ясперс наголошує, що історія філософії має просто і доступно розкривати їх основну думку. Звісно, йдеться про простоту без спрощення, не про навішування історико-філософських «ярликів», що є зручними для шкільного підходу до філософії, про вміння виявляти по-справжньому істотне, найсуттєвіше у філософуванні минулого, визначати провідні принципи, категорії та образи філософування [8, с. 137–138].

Аналіз творчості «великих мислителів», за Ясперсом, має розгортатися від одиничного до загального й охоплювати такі аспекти дослідження: а) життя філософа та його твори; б) основні ідеї мислителя як прояв його першопочаткових імпульсів у багатоманітні особливих змістів його думок; в) ціле його філософування, яке відкриває нам екзистенцію особистості; г) характеристика і критика мислителя, які увиразнюють межі його філософії та її значення для нас; д) вплив філософування «великого мислителя» на його послідовників та його місце в історії [10, с. 79].

Отже, підсумовуючи, можна виокремити чотири наскрізні принципи, на які, вважає Ясперс, має спиратись історико-філософське дослідження. Історія філософії мусить бути: а) універсальною; б) «наочною», тобто ґрунтуватися на конкретному історичному матеріалі; в) простою у викладі; г) вона сама повинна бути філософією.

Запропоноване К. Ясперсом розуміння історії філософії, що розгортається на перетині індивідуального та універсального, принципово уникає статусу завершеного проєкту. Адже, досліджуючи філософські ідеї минулого, ми перебуваємо в постійній комунікації, у процесі якої нам відкривається безмежність смислів філософських систем минулого. Якщо ж філософування розуміти як завершене у минулому і репрезентоване філософськими напрямками та системами, то власне історія «зникає», бо пізнання істини постає в такому разі не творенням нового на спільному інтелектуальному ґрунті, а механічним відтворенням (*Wiederherstellung*) [12, с. 311].

Варто зазначити, що спроба поєднати індивідуальне та універсальне, увиразнена в історико-філософській концепції К. Ясперса, містить важливий і продуктивний досвід, здатний сприяти глибшому розумінню філософського значення історії філософії та подоланню розриву між «філософією» і «філософіями».

З одного боку, намагання схопити персональні інтуїції «великих філософів» через екзистенційну комунікацію долає вихолощеність історії філософії, зведення її до шереху випадкових текстів, «архіву» філософських праць. Ясперсове розуміння історії філософії питома робить її власне філософською дисципліною, спробою філософії прояснити саму себе. Таким чином, історія філософії набуває власного смислу, постає актуальним філософським пошуком у світлі минулого.

З іншого боку, методологічні роздуми К. Ясперса щодо історії філософії та її пізнання увиразнюють подвійний статус історико-філософської науки – її конституювання у проміжку між власне філософією та історією як науковою дисципліною. Типології «великих фі-

лософів», запропоновані Ясперсом, слугують для первинної ідентифікації філософії, базових розмежувань у плинні історії. Однак тут філософські «типи» не перетворюються на галерею абстракцій, вони становлять підґрунтя для справжнього розуміння філософської істини, *philosophia perennis*, як вона втілюється в унікальних філософських особистостях.

Немає сумніву, що реалізація Ясперсових настанов у практиці конкретних історико-філософських досліджень здатна сприяти як збереженню за історією філософії справжньої філософічності й універсального змісту, так і здобуттю нового знання, що спирається на ретельно зібраний й осмислений фактографічний матеріал і зберігає «подих» індивідуального та особистісного.

Список літератури

1. Горгота О. Б. «Екзистенційна комунікація» як методологічний принцип історико-філософського дослідження Карла Ясперса / О. Б. Горгота // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 52. – С. 74–84.
2. Горгота О. Б. Принцип історизму в системі методології історико-філософського дослідження Гегеля та Ясперса / О. Б. Горгота // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2004. – Вип. 70. – С. 11–14.
3. Горгота О. Б. Тотальна детермінація у філософії Г. В. Ф. Гегеля й плюралізм К. Ясперса як методологічні принципи історико-філософського дослідження / О. Б. Горгота // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2006. – Вип. 76. – С. 19–22.
4. Мамардашвили М. К проблеме метода истории философии (Критика исходных принципов истории историко-философской концепции К. Ясперса) / М. Мамардашвили // Вопросы философии. – 1965. – № 6. – Режим доступа: http://www.philosophy.ru/library/mmk/history_method.html. – Назва з екрана.
5. Менжулін В. І. Історико-філософська біографістика : провідні тенденції та віхи становлення / В. І. Менжулін // Наукові записки НАУКМА. Філософія та релігієзнавство. – 2011. – Т. 115. – С. 18–25.
6. Перов Ю. В. Проект философской истории философии Карла Ясперса / Ю. В. Перов // Всемирная история философии. Введение / К. Ясперс. – СПб. : Наука, 2000. – С. 5–50.
7. Сидоренко И. Н. Карл Ясперс / И. Н. Сидоренко. – Мн. : Книжный дом, 2008. – 224 с.
8. Ясперс К. Всемирная история философии. Введение / Карл Ясперс. – СПб. : Наука, 2000. – 272 с.
9. Ясперс К. Психологія світоглядів / Карл Ясперс. – К. : Юніверс, 2009. – 464 с.
10. Ясперс К. Ницше. Введение в понимание его философствования / Карл Ясперс. – СПб. : Владимир Даль, 2003. – 627 с.
11. Ясперс К. Речь памяти Макса Вебера / Карл Ясперс // Избранное. Образ общества / М. Вебер. – М. : Юрист, 1994. – С. 553–566.
12. Ясперс К. Философия. Книга первая. Философское ориентирование в мире / Карл Ясперс. – М. : Канон +, 2012. – 384 с.
13. Arendt H. Jaspers as Citizen of a World / H. Arendt // Philosophy of Karl Jaspers / ed. by Paul Arthur Schilpp. – New York : Tudor Publishing Company, 1957. – P. 539–550.
14. Hersch J. Jaspers' Conception of Tradition / J. Hersch // Philosophy of Karl Jaspers / ed. by Paul Arthur Schilpp. – New York : Tudor Publishing Company, 1957. – P. 593–610.
15. Hoffman K. The Basic Concepts of Jaspers' Philosophy / K. Hoffman // Philosophy of Karl Jaspers / ed. by Paul Arthur Schilpp. – New York : Tudor Publishing Company, 1957. – P. 95–114.
16. Jaspers K. Der Philosophische Glaube / K. Jaspers. – Frankfurt am Main ; Hamburg : Fischer Bücherei, 1948. – 536 s.
17. Jaspers K. Die grossen Philosophen / K. Jaspers. – V. 1. – München : R. Piper, 1981. – 968 s.
18. Jaspers K. Einführung in die Philosophie. Zwölf Radiovorträge / K. Jaspers. – München ; Zürich : R. Piper und Co Verlag, 1971. – 158 s.
19. Jaspers K. Philosophical Autobiography / K. Jaspers // Philosophy of Karl Jaspers / ed. by Paul Arthur Schilpp. – New York : Tudor Publishing Company, 1957. – P. 3–94.
20. Jaspers K. Reason and Existenz / K. Jaspers. – New York : The Noonday Press, 1955. – 157 p.
21. Saner H. Karl Jaspers mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten / H. Saner. – Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag GbmH, 2005. – 190 s.
22. Teoharova G. Karl Jaspers' Philosophie auf dem Weg zur Weltphilosophie / G. Teoharova. – Würzburg : Königshausen & Neumann, 2005. – 124 s.

M. Zaviyska

HISTORY OF PHILOSOPHY AT THE INTERSECTION OF INDIVIDUAL AND UNIVERSAL: KARL JASPERS' PROJECT

The article is devoted to the analysis of main principles of the concept of history of philosophy in the heritage of Karl Jaspers, one of the most significant thinkers in XX century.

Keywords: Karl Jaspers, philosophy, history of philosophy, great philosophers, Existenz, existentialism.

Матеріал надійшов 01.03.12.